

Η ΑΡΧΑΙΟΓΝΩΣΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΒΟΥ ΚΑΙ Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΑΝΘΟΛΟΓΙΑ

Τὸ βράδυ κλείνεται καὶ διαβάζει Πίνδαρο κ' Αἰσχύλο.
Μ' αὐτοὺς ἐπὶ τέλους μπορεῖ κανεὶς νὰ συνεννοηθεῖ.
(Γ. Θεοτοκᾶς, «Ὁ Γέρος ἄετός»).

Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ Κάλβου γίνεται ἀμέσως ἀντιληπτὴ καὶ μὲ ἀπλὴ ἀνάγνωση τῶν Ὡδῶν. Ἴσως γι' αὐτὸ (ὅσο κι ἂν δείχνει ἀντιφατικὸ) δὲν ἔχει γίνῃ ἀντικείμενο ὀλοκληρωμένης μελέτης στὸ σύνολό της καὶ οἱ σχετικὲς μετεῖς εἶναι συνήθως γενικὲς, ἀόριστες ἢ δογματικὲς. Ἐλάχιστες εἶναι οἱ εἰδικὲς (διόλου ὅμως ἐξαντλητικὲς) ἐργασίες¹, ἐνῶ πλὴν συχνὲς εἶναι οἱ πλάγιες ἢ ἐπ' εὐκαιρία νύξεις κατὰ τὴν ἐξέταση ἄλλων θεμάτων, κυρίως γλωσσικῶν², ἢ κατὰ τὴν ἐρμηνευτικὴ προσέγγιση μιᾶς ἢ περισσότερων ὥδων³. Παραμένει συνε-

Πρὶν ἀρχίσω τὴ διαπραγμάτευση τοῦ θέματος θὰ ἤθελα νὰ εὐχαριστήσω τοὺς συναδέλφους Γ. Γιατρομανωλάκη, Φ. Δημητρακόπουλο, Γ. Κατσὴ καὶ Γ. Α. Χριστοδούλου, πού εἶχαν τὴν καλὸσύνην νὰ συζητήσουν μαζί μου ὀρισμένες πλευρὰς τῆς ἐργασίας αὐτῆς.

1. Βλ. κυρίως Γ. Θ. Ζώρας, «Ὁ Αἰσχύλος καὶ οἱ ἔθνικοι ποιηταὶ μας Σολωμὸς καὶ Κάλβος», *Ἑλληνικὴ Δημοκρατία* 4 (1949) 425-432 [= Γ. Θ. Ζώρας, *Ἑπτανησιακὰ Μελετήματα Β'* Ἀθῆναι 1959, σ. 142-156] καὶ Ν. Β. Τωμαδάκης, «Ὁ Κάλβος καὶ οἱ ἀρχαῖοι» στὰ *Mélanges offerts à Octave et Melpo Merlier*, Tome 3ème (Collection de l'Institut Français d'Athènes, 94), Athènes 1957, σ. 217-224 [= Ν. Β. Τωμαδάκης, *Ἀπανθίσματα*, Ἐκδ. οἶκος Γ. Φέξη. Ἀθῆναι 1962, σ. 163-171].

2. Ὅπως π.χ. στίς παρακάτω ἐργασίες: Σ. Α. Σωφρονίου, «Ἀνδρέας Κάλβος», *Παρουσία* 2 (1960) 387-415 καὶ αὐτοτελῶς μὲ προσθήκες: Ἀθῆναι 1960, Π. Δ. Μαστροδημήτρης, «Γραμματικὴ τῶν Ὡδῶν» τοῦ Κάλβου», *Ἀθηνᾶ* 64 (1960) 221-246 [= Π. Δ. Μαστροδημήτρης, *Νεοελληνικά Α'* Ἐκδ. Νέας Πορείας, Θεσσαλονίκη 1975, σ. 24-50, = Ἐκδ. «Γνώση». Ἀθῆναι 21984, σ. 39-72], Δημ. Ἀγγελᾶτος, «Ἡ γλώσσα τοῦ Κάλβου», *Σπουδὴ ἀρ. 2* (Μάιος 1980) 31-46.

3. Βλ. π.χ. Ἀλεξ. Γ. Σαρῆς, Ὡδαὶ τοῦ Ἀνδρέου Κάλβου, Τόμος Α' Βιβλ. Ι. Ν. Σιδερεῖ Ἀθῆναι 1946. Τόμ. Β' Ἀθῆναι 1972, Μ. Γ. Μερκελῆς, Ἀνδρέα Κάλβου Ὡδὲς (1-20) Ἑρμηνευτικὴ ἔκδοσις. Βιβλ. τῆς «Ἑστίας» [Ἀθῆναι 1965], F. M. Pontani, «L'ode a Zante di Kalvos», *Ἑλληνικά* 19 (1966) 226-243, τοῦ ἴδιου, «Lettura dell'ode seconda

πῶς ἀνεκπλήρωτο τὸ αἶτημα γιὰ συνολικὴ καὶ πλήρη ἔρευνα καὶ παρουσίαση τῆς ἀρχαιογνωσίας τοῦ Κάλβου, ὅχι μόνον ὅπως ἐμφανίζεται στὶς πασιφανεῖς μνεῖς τοῦ ποιητῆ πάνω σὲ θέματα, ιδέες, πρόσωπα καὶ πράγματα τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἀλλὰ ἐπιπλέον ὅπως ὑποδηλώνεται μέσα ἀπὸ ἀναπλασμένες εἰκόνες ἢ δυσδιάκριτες ποιητικὲς ἀναφορές, ὅπως ἀναδύεται ἀπὸ τὸ ἀρχαῖον λεξιλόγιό του, ὅπως φανερώνεται στὴν ποιητικὴ τεχνικὴ, τοὺς λογοτεχνικοὺς τρόπους καὶ τίς πεποιθήσεις του γιὰ τὴν Τέχνη (ὅσα βέβαια ἀπὸ τὰ τελευταῖα μπορούμε νὰ ἀναγάγουμε στὴν ἀρχαιοελληνικὴ — ἢ λατινικὴ — καταγωγή τους μέσα ἀπ' τὰ νεοκλασικὰ τους πρότυπα)⁴.

Ὁ Κάλβος ὀφείλει τὴν ἀγάπη του γιὰ τὴν ἀρχαιότητα καὶ τὴ γνωριμία μὲ τὴν ἀρχαιοελληνικὴ γραμματεία (πέρα ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ ἔφεση καὶ τὴν ἱκανότητα προσπέλασης στὸ συγκεκριμένο ἀντικείμενο) στὸ Γένος του, τὴν ἐποχὴ καὶ στὸν τόπο, ὅπου ἀνδρώθηκε τὸ πνεῦμα του.

Τὸ Γένος καὶ ἡ ἐποχὴ τοῦ προσφέρουν τὸ ἔναυσμα μὲ τὸ γενικὸ σχῆμα ἀρχαία Ἑλλάδα - νέος Ἑλληνισμὸς (ὅπως καὶ ὅσο στὸ σχῆμα αὐτὸ ἐγγράφονται ἡ καταγωγή, ἡ γλώσσα, ἡ Παιδεία ἢ οἱ συγκεκριμένες ἐμπειρίες τοῦ μικροῦ Κάλβου στὴ Ζάκυνθο — π.χ. τὰ θούρια ποὺ παραπέμπουν στοὺς ἐνδοξοὺς προγόνους ἢ τὴ πιθανὴ μαθητεία του κοντὰ στὸν Μαρτελάο), ἀλλὰ καὶ μὲ τὰ αἰτήματα καὶ τὰ κείμενα τοῦ ἑλληνικοῦ διαφωτισμοῦ καὶ μὲ τὸ παράδειγμα τῶν λογίων τῆς ἐποχῆς⁵.

Ἡ πνευματικὴ ὁμως συγκρότηση τοῦ ποιητῆ οὐσιαστικὰ συντελεῖται στὴν Ἱταλία, τόπο ποτισμένο μὲ κλασικὲς μνῆμες καὶ κλασικιστικὲς προσεγγίσεις, ποὺ ἀντιστέκεται ἀκόμη (τὰ πρῶτα χρόνια τοῦ 19ου αἰῶνα) στὴ ρομαντικὴ θύελλα. Τὸ πιὸ σημαντικὸ μάλιστα εἶναι ὅτι ἡ καλλιτεχνικὴ παιδεία του σχεδιάζεται ἀπὸ τὸν Οὐγο Φόσκολο ποὺ ἀποτελεῖ, ὅταν τὸν γνωρίζει ὁ Κάλβος, τὸ κύκνειο ἄσμα τοῦ Ἱταλικοῦ νεοκλασικισμοῦ⁶. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνη ὁ Κάλβος, γύρο στὰ εἴκοσι χρόνια του, ἀρχίζει τὸ διάλογο μὲ τὰ ἀρχαιοελληνικὰ κεί-

di Kalvos», *Παρουσὸς* 25 (1983) 187-207, Γ. Θέμελης, *Ἡ διδασκαλία τῶν Νέων Ἑλλήνων*. Τὸ πρόβλημα τῆς ἐρμηνείας. Τόμ. Β' Ἐκδ. Κωνσταντινίδη. Θεσσαλονίκη 1969, σ. 62-139, Γιάννης Δάλλας, «Ὁ Πρόλογος τῆς Λύρας τοῦ Κάλβου», *Δοκίμασι* 2 (1974) 95-102.

4. Γιὰ τὸ τελευταῖο βλ. τίς ὑποδείξεις τοῦ Κ. Θ. Δημαρᾶ στὴ μελέτη «Οἱ πηγὲς τῆς ἐμπνεύσεως τοῦ Κάλβου», *Νέα Ἑστία* Χριστούγεννα 1946, κυρίως 115 ἐξ. [= *Νέα Ἑστία* 68 (1960) εἰδικὸ τεύχος Σεπτ. 1960, 281 ἐξ. = Κ. Θ. Δημαρᾶς, *Ἑλληνικὸς Ρομαντισμὸς* Ἑρμῆς < Νεοελληνικὰ Μελετήματα, 7> Ἀθήνα 1982, 93 ἐξ.]. Γιὰ τὸ θέμα τῆς ἀρχαιογνωσίας νεοελλήνων ποιητῶν πρβλ. ἀνάλογες προτάσεις τοῦ Δανιὴλ Ι. Ἰακώβ, *Ἡ ἀρχαιογνωσία τοῦ Ὀδυσσεά Ἐλύτη*. Ἐκδ. «Πολύτυπο» <Νεοελληνικὲς ψηφίδες, 2> Ἀθήνα 1983, σ. 21.

5. Βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, ὁ.π., σ. 110 ἐξ. = 274 ἐξ. = 83 ἐξ. ἀντίστοιχα.

6. Ὁ.π., σ. 117 = 283 = 97 ἀντίστοιχα.

μενα. Γνωρίζοντας ἥδη λίγα ἀρχαῖα ἑλληνικά⁷, σπουδάζει τὰ ἔργα τῶν κλασικῶν κάτω ἀπὸ τὴν ὀλιγόχρονη ἀλλὰ οὐσιαστικὴ ἐπίβλεψη καὶ καθοδήγηση τοῦ Φόσκολου καὶ διαλέγεται μὲ μετριοφροσύνη ἀλλὰ καὶ νεανικὴ τόλμη μὲ τοὺς μεγάλους τῆς Ἀρχαιότητος⁸. Ἡ ἐπαφὴ αὐτῆ διαρκεῖ ἔκτοτε διὰ βίου, ὅπως μαρτυροῦν πολλὰ περιστατικὰ τῆς ζωῆς του⁹.

Τὸ ἐνδιαφέρον ὅμως τοῦ Κάλβου καὶ τὰ διαβάσματά του φαίνεται πῶς δὲν περιορίστηκαν μόνο στὰ πρῶτα ὀνόματα τῆς κλασικῆς γραμματείας, ἀλλὰ ἐπεκτάθηκαν καὶ σὲ ἄλλους συγγραφεῖς καὶ ἔργα πού, παρὰ τὸν ἐλάχιστον τόνο, δὲν παύουν νὰ εἶναι ἐλυστικά ἢ νὰ ἀποβαίνουν πρότυπα γιὰ τοὺς μεταγενέστερους. Ἀνάμεσα σ' αὐτὰ τὰ ἔργα συγκαταλέγονται καὶ τὰ ἐπιγράμματα τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας, συλλογῆς θελκτικῆς ἀλλὰ καὶ δύσκολης, ὅχι μόνο γιὰ τὸ μέγεθός της ἀλλὰ κυρίως ἐξαιτίας τῆς ἀνισότητος στὴν ποιότητα τῶν κειμένων της. Γενικὰ ὅμως ἡ Ἀνθολογία ἐμφανίζεται ὡς ἓνα χαριτωμένο καὶ ἐνδιαφέρον σύνολο πού σταθερὰ προσελκύει τὸ ἐνδιαφέρον λογίων καὶ λογοτεχνῶν. Ἀπὸ τὴς ἀρχῆς τοῦ 16ου αἰῶνα (ἡ πρώτη ἔκδοσις ἔγινε, στὴ Φλωρεντία, τὸ 1494¹⁰ ἀπὸ τὸν Ἰανὸν Λάσκαρι) ὡς τὶς μέρες μας εἶναι συνεχῆς καὶ ἀξιομνημόνευτη ἡ παρουσία της στὰ Εὐρωπαϊκὰ Γράμματα καὶ ἔχει ἀσκήσει ἐπίδραση σὲ πολλοὺς γνωστοὺς ποιητές¹¹.

7. Δέχομαι τὴν ἀποψη τοῦ Ν. Β. Τομαδάκη, πού ὑποστηρίζει πῶς μὲ τὴν ἔκφραση «sa un po' di greco» ὁ Φόσκολος ἔννοεῖ ἀρχαῖα ἑλληνικά· βλ. τὶς σχετικὲς ἐπιστολὲς τοῦ Φόσκολου πρὸς τοὺς Διον. Βουλτσσο καὶ Μιχ. Τσιτσιλιάνη στοῦ Ν. Β. Τομαδάκη, «Ὁ Ἀνδρέας Κάλβος ἀπὸ Λιβόρνο εἰς Φλωρεντίαν», στὸ Ἀφιέρωμα εἰς Κωνσταντῖνον Ἀματων. Ἀθήναι 1940, σ. 181 ἐξ. [= Ν. Β. Tomadakis, *Miscellanea Byzantina - Neohellenica*. Ed. Memmor. Modena 1972, σ. 159 ἐξ. = Ν. Β. Τομαδάκης, *Νεοελληνικά. Δοκίμια καὶ μελέται. Τόμ. Β'* «Ἀθηνᾶ», Σειρὰ Διατριβῶν καὶ Μελετημάτων, 22». Ἐν Ἀθήναις 1983, σ. 225 ἐξ.].

8. Λόγια τοῦ Φόσκολου ἀπὸ γράμματα πρὸς φίλους του (ὅπου παραπάνω) καὶ πρὸς τὸν ἴδιον τὸν Κάλβο (βλ. Γ. Θ. Ζώρας, Ἀνδρέου Κάλβου Ὁδὴ εἰς Ἰονίους καὶ ἄλλα μελετήματα. Ἀθήναι 1960, σ. 44 ἐξ.).

9. Π.χ. οἱ διαλέξεις στὸ Λονδίνο ἢ ἡ ἐπιθυμία του νὰ ἐκδώσει τὴν Ἰλιάδα στὴ Γενεύη.

10. Ὅπως εἶναι γνωστό, τὰ Ἑλληνικά ἐπιγράμματα ἔφτασαν σὲ μᾶς μὲ δύο κυρίως συλλογές: τὴν *Πλανούδειο Ἀνθολογία* (αὐτὴν πρωτοεκδίδει ὁ Λάσκαρις καὶ αὐτὴ κυκλοφορεῖ σὲ ἀλλεπάλληλες ἐκδόσεις ὡς τὸν 18ο αἰῶνα) καὶ τὴν *Παλαιῇ* (ἀνακαλύφθηκε τὸ 1606 ἀπὸ τὸν Σαλμάσιο (Claude Saumaise), ἀλλὰ στὸ σύνολό της πρωτοεκδόθηκε στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰῶνα).

11. Τὸ θέμα αὐτὸ ἐξετάζει ὁ James Hutton σὲ δύο βιβλία: *The Greek Anthology in Italy to the year 1800* (Cornell Studies in English, XXIII). Cornell Un. Press. Ithaca, New York 1935 καὶ *The Greek Anthology in France and in the Latin Writers of the Netherlands to the year 1800*, Cornell Un. Press. Ithaca, New York 1946 (ἀνατύπωση 1967). Γιὰ τὴν ἐπίδραση τῆς Ἀνθολογίας πάνω σὲ δύο νεοελληνικοὺς ποιητές, τὸν Καβάφη καὶ τὸν Σεφέρη, βλ.: Γ. Ἰωάννου, «Ὁ Κ. Π. Καβάφης καὶ τὸ δωδεκάτο βιβλίον τῆς Παλαιῆς»

Ἰδιαίτερη βέβαια σημασία ἔχει ἡ παρουσία της καὶ ἡ ἐπίδραση ποὺ ἔχει ἀσκήσει στὴν Ἱταλία, τὴν πνευματικὴ τροφὴ τοῦ Κάλβου. Ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τῆς πρώτης ἔντυπης ἐμφάνισης τῆς Ἀνθολογίας στὴ Φλωρεντία ὡς τὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα ἡ ἔρευνα ἔχει ἐντοπίσει πάνω ἀπὸ 275 συγγραφεῖς ποὺ κατὰ κάποιο τρόπο ἔχουν συναντηθεῖ μὲ τὰ ἐπιγράμματά της καὶ ἔχουν ἀφήσει ἔντυπη μαρτυρία αὐτῆς τῆς συνάντησης (ἀπὸ ἀπλὴ ἀναφορά καὶ σχολιασμό ὡς μεταφράσεις καὶ ἔργα ἐμπνευσμένα ἀπὸ εἰκόνες καὶ θέματά της). Ὁ ἀριθμὸς αὐτὸς προϋποθέτει φυσικὰ ἀνάλογο εὐνοϊκὸ περιβάλλον, δηλαδὴ σημαντικὴ διάδοση μεταξὺ τῶν Ἱταλῶν διανοουμένων καὶ λογοτεχνῶν. Ἡ διάδοση αὕτη κορυφώθηκε στὸ τέλος τοῦ 18ου αἰώνα, ὅποτε ὁ Gaetano Carcani συνοδεύει μίαν ἀπὸ τὶς ἐκδόσεις τῆς Πλανοῦδους Ἀνθολογίας (Νάπολη, 1788-1796) μὲ ἰταλικὴ μετάφραση *sè versi sciolti* ὅλων τῶν ἐπιγραμμάτων της (πρόκειται μάλιστα γιὰ τὴν πρώτη πλήρη μετάφραση τῆς Ἀνθολογίας σὲ σύγχρονη Εὐρωπαϊκὴ γλῶσσα)¹².

Μέσα λοιπὸν στὸ γενικὸ πλαίσιο τῆς νεοελληνικῆς παράδοσης καὶ στὸ εἰδικότερο ἐνδιαφέρον γιὰ τὴν Ἑλληνικὴ Ἀνθολογία, ποὺ ὑπάρχει στὴν Ἱταλία, παρουσιάζεται φυσικὴ ἡ συνάντηση τοῦ Κάλβου μὲ τὰ ἐπιγράμματά της.

Ἀς ἐξετάσουμε ὅμως ἀπὸ κοντὰ τὰ σχετικὰ κείμενα¹³ γιὰ νὰ ἐπαληθεύσουμε τὴν παραπάνω ἐκδοχή. Θὰ συζητήσουμε πρῶτα τὸ δανεισμὸ γλωσσῶν, δηλαδὴ λέξεις ἐκδοχῶν στὴν ἑλληνικὴ γραμματεία, ποὺ διασώθηκαν μόνο στὴν Ἀνθολογία ἢ σὲ ἐλάχιστα ἄλλα κείμενα, στὴ συνέχεια λέξεων μὲ ἀποκλίνουσα σημασία ἢ εἰδικὴ σύναψη μὲ τὸ ποιητικὸ περιβάλλον καὶ θὰ προχωρήσουμε τελικὰ στὴν ἐξέταση εἰκόνων καὶ μοτίβων ποὺ ἔχουν ὡς ἀφετηρία ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας. Σὲ γενικότερους συσχετισμοὺς δὲν εἶναι δυνατόν νὰ ἀναχθοῦμε γιὰ τὰ διαφοροτικὰ εἶδη τῆς ὥδης καὶ τοῦ ἐπιγράμματος δὲν ἐπιτρέπουν νὰ ἀναζητήσουμε εὐρύτερες ἀναλογίες μορφικῆς ἢ τεχνικῆς. Καὶ ἐδῶ ὥστόσο δὲ

¹² Ἀνθολογίας», *Διαβάζω* 78 (5/10/83) 41-49 (τὸ ἴδιο ἄρθρο μὲ μικρὲς παραλλαγὰς στὰ *Πρακτικὰ Τρίτου Συμποσίου Ποίησης*, Ἀφιέρωμα στὸν Κ. Π. Καβάφη. Ἐκδ. «Γνώση». Ἀθήνα 1984, σ. 303-313), Valerie A. Cairies, «Originality and Eroticism: Constantine Cavafy and the Alexandrian Epigram», *Byzantine and Modern Greek Studies* 6 (1980) 131-155, Μ. Ζ. Κοπιδάκης, «Γ. Σεφέρης: τὰ οὐ φωνητά», *Τράμ Δεύτερη διαδρομὴ* 8 (Μάρτ. 1978) 155-158, τοῦ ἴδιου «Σχόλια στὸ ποίημα "Ἀριάδνη" τοῦ Γ. Σεφέρη», *Ὁ Πολίτης* 50/51 (Ἀπρ./Μαί. 1982) 96-101 καὶ αὐτοτελῶς «Ἀριάδνη», *Μία συνοδὴ στὸν ἐρωτικὸ Σεφέρη*. Ἐκδ. «Πολύτυπο» «Νεοελληνικὲς ψηφίδες, 3». Ἀθήνα 1983.

12. Γιὰ ὅλα τὰ παραπάνω βλ. James Hutton, *The Greek Anthology in Italy*, 6.π.

13. Γιὰ τὸ κείμενο τῶν Ὠδῶν χρησιμοποιοῦ τὴν ἔκδοση: Ἀνδρέα Κάλβου, Ὠδαί. Κριτικὴ ἔκδοση Filippo Maria Pontani. Ἰταρὸς 1970· ἡ παραπομπὴ στὶς Ὠδὲς γίνεται μὲ ἀναγραφὴ τοῦ τίτλου τῆς ὥδης, ἀκολουθοῦμενου ἀπὸ ἀραβικοὺς ἀριθμοὺς, ποὺ δηλώνουν τοὺς στίχους. Γιὰ τὸ κείμενο τῶν ἐπιγραμμάτων τὴν ἔκδοση τῆς Ἀνθολογίας ἀπὸ τὸν Pierre Waltz κ.ά. (Société d'Édition «Les Belles Lettres». Paris 1928 ἐξ.)· ἡ παραπομπὴ γίνεται μὲ τὴν ἐνδειξὴ Α.Ρ. ἀκολουθοῦμενη ἀπὸ λατινικὴ ἀρίθμηση (ποὺ δηλώνει τὸ βιβλίον) καὶ ἀραβικὴ (ποὺ δηλώνει τὸ ἐπίγραμμα).

μποροῦμε παρὰ νὰ συσχετίσουμε τὰ ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας μὲ τὴ γνωστὴ ροπὴ τοῦ Κάλβου πρὸς τὸ ἐπιγραμματικὸ ὕφος. Εἶναι ἄλλωστε γνωστὴ ἡ ἐπίδραση ποὺ ἔχει ἀσκήσει μέσω τῆς Ἀνθολογίας τὸ ἐλληνικὸ ἐπίγραμμα (ὅχι μόνο θεματικὰ ἢ εἰκονοπλαστικά, ἀλλὰ καὶ ὡς γραμματικὸ εἶδος) πρὸς ἀντίστοιχα εἶδη λόγου τῆς εὐρωπαϊκῆς λογοτεχνίας¹⁴.

1. Υἱέ μου πνέουσιν μ' εἶδες
ὁ ἥλιος κυκλοδίωκτος,
ὡς ἀράχνη, μ' ἐδίπλωνε
καὶ με' φῶς καὶ με' θάνατον
ἀκαταπαύστως.

(Εἰς θάνατον, 96-100)

Ἡ λέξη κυκλοδίωκτος εἶναι λέξη ἄπαξ¹⁵ στὴν ἐλληνικὴ γραμματεία ὡς τὰ χρόνια τοῦ Κάλβου (τὸ ἔχει ἐπισημάνει δίχως εὐρύτερους συσχετισμοὺς ὁ Σ. Α. Σωφρονίου)¹⁶ καὶ σώζεται στὸ παρακάτω ἐπίγραμμα τοῦ Σεκούνδου:

Τίποτε τὸν ὀγκηστὴν βραδύπουν ὄνον ἄμμιγ' ἐν ἵπποις
γυρὸν ἁλωειναῖς ἐξελάατε δρόμον;
Οὐχ ἄλις ὅττι μύλοιο περιδρομον ἄχθος ἀνάγκης
σπειρηδὸν σκοτόεις κυκλοδίωκτος ἔχω,
ἀλλ' ἔτι καὶ πώλοισιν ἐρίζομεν; Ἡ δ' ἔτι λοιπὸν
νῦν μοι τὴν σκολιὴν αὐχένι γαῖαν ἀροῦν.

(Α.Ρ. IX 301)

2. Τὰς χορδὰς ἅς ἀλλάξωμεν
ὦ χρυσὸν δῶρον, χάριμα
Λητογενέος μέγα
τὰς χορδὰς ἅς ἀλλάξωμεν
ἰώνιος λύρα.

(Εἰς Μούσας, 1-5)

Σ' ἕναν ἀδέσποτο (Ὑμνον εἰς Ἀπόλλωνα) ὑπάρχουν, σὲ ἀλφαβητικὴ ἀνὰ στίχο τάξη, ἐνενηνταεπτὰ ἐπίθετα τοῦ ἀρχαίου θεοῦ, ἀνάμεσά τους καὶ τὸ

14. Βλ. James Hutton, *The Greek Anthology in Italy*, 6.π., σ. 55 ἐξ.

15. Τὴ μνεία τοῦ *Thesaurus graecae linguae* («Utitur et Galen. Therap. 5») δὲν μπόρεσα νὰ ἐπιβεβαιώσω· ἀλλὰ καὶ οἱ Gow καὶ Page δηλώνουν γιὰ τὴ λέξη: «there only» (*The Greek Anthology. The Garland of Philip and some Contemporary Epigrams*. Ed. by A.S.F. Gow and D. L. Page. Vol. II Commentary and Indexes. Cambridge at the Un. Press 1968, σ. 408).

16. Ὁ.π., σ. 400 καὶ 31 ἀντίστοιχα βλ. καὶ Μ. Γ. Μερακλῆς, ὁ.π., σ. 65.

Λητογενής¹⁷, μοναδική ἀναφορὰ σ' αὐτὸν τὸν τύπο. Τὸ ἴδιο ἐπίθετο στὸν Ἰωνα τοῦ Εὐριπίδου (στίχ. 465) χαρακτηρίζει τὴν Ἄρτεμη καὶ εἶναι στὸ δωρικό τύπο Λατογενής:

Ἑγνέωμεν Παιᾶνα μέγαν θεὸν Ἀπόλλωνα,
 Ἄμβροτον, ἀγλαόμορφον, ἀκερσεκόμην, ἄβροχαίτην,
 [.....]
 Λητογενῇ, λαρόν, λυρογηθέα, λαμπετόντα, 12
 [.....]
 Ὠκύπον, ὠκνεπῆ, ὠκύσκοπον, ὥρεσιδότην.
 Ἑγνέωμεν Παιᾶνα μέγαν θεὸν Ἀπόλλωνα.
 (A.P. IX 525)

3. Θαλπτήριον τῆς ἡμέρας
 φῶς, διὰ πάντοτε χαῖρε.

(Εἰς Ψαρά, 101-102)

Ἡ λέξις θαλπτήριος ὑπάρχει μόνο στὴν Ἀνθολογία¹⁸ καὶ στὴ Σούδα, ὅπου ἕμως ἐτυμολογεῖται ἀπὸ τὸ θάλλω: «θάλλειν, ποιῶντα, περισκέποντα», ἐνῶ προέρχεται ἀπὸ τὸ θάλλω, ὅπως φανερώνει τὸ νόημα τοῦ στίχου τοῦ ἐπιγράμματος τοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Σιδωνίου. Μὲ τὴν ἴδια σημασίαν, τοῦ θάλλους, καὶ στὸ παραπάνω ἀπόσπασμα τῶν Ὠδῶν.

Σάνδαλα μὲν τὰ ποδῶν θαλπτήρια ταῦτα Βίτινα,
 εὐτέχρων ἐρατὸν σκυτοτόμων κάματον
 [.....]
 [.....] Οὐρανίη δῶρα Κυθηριάδι. 10
 (A.P. VI 206)

4. Ἀκούω τοῦ λυσσῶντος
 ἀνέμου τὴν ὀρμὴν
 κτυπᾷ με' βίαν' ἀνοίγονται
 τοῦ ναοῦ τὰ παρόθρυρα
 κατασχισμένα.

(Εἰς Θάνατον, 16-20)

17. Ὁ Ἑμμ. Κριαρᾶς συνάπτει τὸ Λητογενής μὲ τὸ figlio di Latone τοῦ Φόσκολου: «Μελετήματα στὸν Ἀνδρέα Κάλβου», Γράμματα 8 (1945) 208 [= Ἑμμ. Κριαρᾶς, Φιλολογικά Μελετήματα, 19ος αἰώνας. Ἐκδ. Φιλippότη, Ἀθήνα 1979, σ. 163].

18. Στὴν Παλατινῇ Ἀνθολογίᾳ παραπέμπει καὶ ὁ Δημ. Ἀγγελᾶτος, ὁ.π., σ. 36' ὁ Μ.Γ. Μερακλῆς, ὁ.π., σ. 157, μὲ ἀφετηρία τὴ συνολικὴ εἰκόνα παραπέμπει στὸν Πίνδαρο, Ὀλ. 1, 5-7.

τρέμεις, καὶ τὸ ποτήρι σου
πέφτει σχισμένον.

(Εἰς τὸν προδότην, 39-40)

Ὁ Κάλβος ἔχει μιὰ φανερὴ προτίμηση στὸ ρῆμα *σχίζω* καὶ στὰ παράγωγά του. Τὸ χρησιμοποιοῦ ἔννιά φορές στὶς εἴκοσι ὠδές, μὲ διαφορετικὲς σημασίες, ἀπὸ τίς ὁποῖες οἱ ἐπτὰ βρίσκονται λίγο-πολύ μέσα στὰ ὅρια τῶν παραδεικτῶν γλωσσικῶν ἀποκλίσεων (ἡ θάλασσα *σχίζεται* ἀπὸ τίς πρῶρες τῶν ἐλληνικῶν καραβιῶν, «Ὁ Ὤκεανός», 126-127, ἢ ἀπὸ τοὺς ἀλβιονεῖους βράχους, «Ὁ φιλόπατρις», 36-40, ὁ Ὀλυμπος ἀπὸ τὴν κλαγγὴ τῶν πετρώων τοῦ ἀετοῦ, «Ὁ Ὤκεανός», 56-60, ὁ ἄνεμος ἀπὸ τὰ σχοινιά καὶ τὰ κατάρτια, «Τὰ ἡφαίστια», 156-160, τὰ νέφη ἀπὸ τὴ διάνοια τοῦ Πυθαγόρα, «Εἰς Σάμον», 41-45· τέλος δύο φορές συνάπτεται μὲ τὴ γῆ: «Εἰς Χίον», 104-105 καὶ «Εἰς Ἀγαρηνούς», 103-105). Στὰ ἀποσπάσματα ὅμως ποὺ ἐξετάζουμε εἶναι φανερό ὅτι ἡ σημασία ἀποκλίνει πολὺ ἀπὸ τίς συνήθειες χρήσεις τοῦ ὅρου. Τὸ πρῶτο μάλιστα ἀπόσπασμα εἶναι γνωστὸ καὶ ἀπὸ τὴν ἀντίδραση τοῦ Σεφέρη: «Ὡς τὸν τέταρτο στίχο λειτουργῶ κανονικὰ [...]. Στὸν πέμπτο στίχο ἓνα μαχικὸ ραβδί μεταμορφώνει τὰ πάντα. «Κατασχισμένα» [...]. Τὸ ὑλικὸ τῶν παραθύρων μὲ κάνει νὰ χάνω τὴν ἰσορροπία μου»¹⁹.

Τὴν ἴδια ἔκφραση ὁ Νάσος Βαγενᾶς ἀποδίδει στὴν ἀνεπαρκὴ γνώση τῆς ἐλληνικῆς γλώσσας, ζωντανῆς καὶ λόγιας²⁰. Ὁ Γ. Ἀράγης δέχεται ὅτι ὁ προσανατολισμός ποὺ προσπάθησε νὰ δώσει ὁ Κάλβος στὴ λέξη δὲν ἦταν συμβατός μὲ τὸ παρελθόν της καὶ γι' αὐτὸ ἡ λέξη δὲν λειτουργεῖ ἐκφραστικά²¹. Ὁ Σ. Α. Σωφρονίου ἀπλῶς, ἐξετάζοντας τὴν πιθανὴ καταγωγὴ της, ὑποδεικνύει τὴ μετάφραση τῶν *Ψαλμῶν* ἀπὸ τὸν ποιητὴ ὡς πιθανὴ πηγὴ τῶν ἐκφράσεων «κατασχισμένα παράθυρα» καὶ «σχισμένο ποτήρι»²².

Θὰ εἶχαν λείψει ἴσως οἱ παραπάνω κρίσεις ἂν ὁ Κάλβος φρόντιζε νὰ ἀπαπέμει πιὸ συχνὰ στὶς πηγές του, προκειμένου γιὰ λέξεις μὲ διαφορετικὴ ἀπόχρωση καὶ συμβατότητα ἀπὸ τὴ συνηθισμένη, ὅπως π.χ. σημειώνει γιὰ τὴ λέξη «ἀκάκελλον» (ἢ ὅπως ὁ Σεφέρης γιὰ τὴν «ἀσίγαστη ἀφορμὴ» τοῦ «Ἐρωτικοῦ Λόγου»). Θὰ παρέπεμπε, πιστεύω, στὸ ἐπόμενο ἐπίγραμμα τοῦ Ζωσίμου

19. Γιώργος Σεφέρης, «Ἀπορίες διαβάχοντας τὸν Κάλβο», *Τὰ Νέα Γράμματα* 3 (1937) 146· στὶς *Δοκίμες*, τόμ. Α' Ἰκκάρος ³1974, σ. 60.

20. Νάσος Βαγενᾶς, «Σχόλια στὸν Κάλβο», *Παρουσὸς* 14 (1922) 464.

21. Γιώργος Ἀράγης, *Ζητήματα λογοτεχνικῆς κριτικῆς*, Γιάννινα ²1982, σ. 33-34.

22. Ὁ.π., σ. 390 καὶ 21 ἀντίστοιχα. Τὸ ἴδιο καὶ ὁ Γιάννης Δάλλας: Ἀνδρέα Κάλβου, *Οἱ Ψαλμοὶ τοῦ Δαβὶδ*, Εἰσαγωγὴ-Σχόλια Γιάννη Δάλλα. Κείμενα 1981, σ. 52-53. Βλ. καὶ Μ. Γ. Μερκελῆς, ὁ.π., σ. 98.

ἀπὸ τῇ Θάσσο, ὅπου γιὰ μοναδικὴ φορὰ, ἀπ' ὅσο γνωρίζω, τὸ ρῆμα σχίζω ἔχει τῇ σημασίᾳ συντρίβω, ὅπως στὰ ἀποσπάσματα τοῦ Κάλβου²³.

Οὐ μόνον ὁσμίνῃσι καὶ ἐν στονόεντι κυδοιμῷ
 ὄνομα' ἀρειτόλμον θυμὸν Ἀναξιμένους,
 ἀλλὰ καὶ ἐκ πόντον, ὅπότε' ἔσχισε νῆα θάλασσα,
 ἄσπῃς, ἐφ' ἡμετέρης νηξάμενον σανίδος.
 Εἰμὶ δὲ κῆν πελάγει καὶ ἐπὶ χθονὸς ἐλπίς ἐκείνῳ,
 τὸν θρασὺν ἐκ διπλῶν ὄνταμένη θανάτων.

(A.P. IX 40)

5. Σεῖς τὰ αἰθέρια νεῦρα
 τῆς φόρμιγγος κροτεῖτε

(Εἰς Μούσας, 21-22)

Ἡ λέξη νεῦρον μετὰ τῇ σημασίᾳ τῆς χορδῆς μουσικοῦ ὀργάνου ὑπάρχει στοὺς Ἑραλίους διαλόγους τοῦ Λουκιανοῦ (1,4) καὶ σὲ δύο ἐπιγράμματα τῆς Ἀνθολογίας²⁴ (στοὶ A.P. IX 410 ὑπάρχει ἡ παραλλαγή νευρολόλος καὶ στοὶ δεῦτερο ἀπὸ τὰ παρακάτω καὶ ἡ παραλλαγή νευρία):

[.....]
 Αἰόλον ἐν κιθάρα νόμον ἐκρεκον, ἐν δὲ μεσεύσα
 ᾧδ᾽ μοι χορδὰν πλᾶκτρον ἀπεκρέμασεν
 καὶ μοι φθόγγον ἐτοῖμον ὁπανίκα καιρὸς ἀπῆτει, 5
 εἰς ἀκοὰς ὀυθμὸν τῶτρεκὲς οὐκ ἔνεμεν
 καὶ τις ἀπ' αὐτομάτω κιθάρας ἐπὶ πῆχυν ἐπιστὰς
 τέττιξ ἐπλήρου τῶτρεκὲς ἁρμονίας.
 Νεῦρα γὰρ ἔξ ἐτίνασσον ὄθ' ἑβδομάτας δὲ μελοίμαν
 χορδὰς, τὰν τούτῳ γῆρυν ἐκιχράμεθα. 10
 [.....]
 (A.P. IX 584)

[.....]
 «Δεξιτερὴν ὑπάτην ὅποτε πλήκτροισι δόνησας,
 ἢ λαυὴ νήτη πάλλεται αὐτομάτως

23. Ὁ συνάδελφος Γ. Α. Χριστοδούλου εἰκάζει πιθανὴν καταγωγὴ ἀπὸ τὸ λατινικὸν *scindere*.

24. Γενικὰ στὸν Λουκιανὸν καὶ στὴν Παλατινὴν παραπέμπει ὁ Σ. Α. Σωφρονίου, ὁ.π., σ. 400 καὶ 31 ἀντίστοιχα. Ὁ συνάδελφος Γ. Α. Χριστοδούλου πιθανολογεῖ λατινικὴ καταγωγή.

λεπτὸν ὑποτρίζουσα, καὶ ἀντίτυπον τερέτισμα 5
 πάσχει, τῆς ἰδίας πλησσομένης ὑπάτης·
 ὥστε με θαυμάζειν πῶς ἄπνοα νεῦρα ταθέντα
 ἢ φύσις ἀλλήλοις θήκατο συμπαθέα.»
 Ὃς δὲ τὸν ἐν πλῆκτροισιν Ἀριστόξεινον ἀγῆτὸν
 ὤμοσε μὴ γνῶναι τήνδε θεημοσύνην 10
 «Ἔστι δ' » ἔφη «λύσις ἥδε· τὰ νευρία πάντα τέτυκται
 ἐξ οἷος χολάδων ἄμμιγα τερσομένων·
 τοῦνεκεν εἰσὶν ἀδελφά, καὶ ὥς ξύμφυλα συνεχεῖ,
 ξυγγενές ἀλλήλων φθέγμα μεριζόμενα.
 [.....]

(A.P. XI 352)

6. Καὶ εἰς τὴν σκοτιὰν βαθεῖαν,
 εἰς τὸ ἀπέραντον διάστημα,
 τὰ φῶτα σιγαλέα
 κινῶνται τῶν ἀστέρων
 ἑλυντημένα.

('Ο Ὡκεανός, 11-15)

καὶ τῆς ὑποκειμένης σιγαλέας
 πεδιάδος ἐθαύμαζον τὸ πλῆθος
 τῶν θεριζόντων [...]

([81 στίχοι], 23-25)

Ὁ σπάνιος τύπος σιγαλέος ἀπαντᾷ στὸν Νόννο, στὰ Ὀρφικά Ἀργοναυτικά καὶ δύο φορές στὴν Ἀνθολογία²⁵ (σὲ ἐπίγραμμα τοῦ Ἰουλιανοῦ τοῦ Αἰγυπτίου καὶ στὴν «Ἐκφραση» τοῦ Χριστοδώρου, ποὺ ἀποτελεῖ τὸ δεύτερο βιβλίον τῆς Παλατινῆς):

[.....]
 Πιερικὴ δὲ μέλισσα λιγύθορος ἔζητο Σαπφῶ
 Λεσβιάς ἠρεμέουσα, μέλος δ' εὖνμονον ὑφαίνειν
 σιγαλαῖς δοκέεσκεν ἀναφαιμένη φρένα Μούσαις.
 [.....]

(A.P. II, στιχ. 69-71)

Ἡ γλυκερὸν μέλυσσα καὶ ἄλκιμον, ἡ θρόον αὐδῆς
 μούνη θηλυτέροις στήθεσι ῥήξαμένη,

25. Στὸ A.P. VII 597 παραπέμπει καὶ ὁ Ἀλεξ. Σαρχῆς, ὁ.π., τόμ. Β', σ. 14.

κεῖται σιγαλήν· τόσον ἔσθene νήματα Μοίρης,
ὥς λιγυρὰ κλείσαι χεῖλεα Καλλιόπης.

(A.P VII 597)

7. Ἀπὸ τὰς πρῶνας χύνεται
γεμίζων τὸν ἄερα
κρότος μυρίων κυμβάλων,
καὶ μέσα ἀπὸ τὸν θόρυβον
ψάλματα ἐκβαίνονν.

(Τὰ ἡφαίστια, 71-75)

Τόσο ἡ σπκνιότητα τοῦ τύπου ψάλματα (ὑπάρχει στὴν Ἀνθολογία, στὸν Μάξιμο Τύριο, 37, 4d, καὶ στὰ Ἱστορικά Ἑπὶ τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου, P. G. 37, 1211A) ὅσο καὶ ἡ ἀτμόσφαιρα τῶν Κάλβειων στίχων (πρόκειται γιὰ τὰ «βλάσφημα μέτρα» τῶν Τούρκων ποὺ διασκεδάζουν μετὰ τὴν καταστροφή τῆς Χίου) παραπέμπουν στὸ ἐπίγραμμα τοῦ Φιλοδήμου²⁶.

Λευκοῖτους πάλι δὴ καὶ ψάλματα, καὶ πάλι Χίους
οἶνους, καὶ πάλι δὴ σμύρναν ἔχειν Συρίην,
καὶ πάλι κομάζειν, καὶ ἔχειν πάλι διψάδα πόρνην
οὐκ ἐθέλω· μισῶ ταῦτα τὰ πρὸς μανίην.
Ἀλλὰ με γαρκίσσοις ἀναδήσατε, καὶ πλαγιαύλων
γέυσате, καὶ κροκίνοις χρίσατε γυῖα μύροις,
καὶ Μιτυληναῖω τὸν πνεύμονα τέγξατε Βάκχω,
καὶ συζεύσατέ μοι φωλάδα παρθενικήν.

(A.P. XI 34)

8. κ' ἔστρωνες διὰ τὸν γέροντα
δροσόεντα ῥόδα.

(Εἰς Σάμον, 34-35)

Ἡ ἔκφραση δροσόεντα ῥόδα βρίσκεται, ἀπὸ ὅσο μπόρεσα νὰ ἐξακριβώσω, μόνο στὸ γνωστὸ ἐπίγραμμα τοῦ Θεοκρίτου (καὶ σὲ ἀνάλογη πρὸς τὴν ὥδὴ τοῦ Κάλβου ἔκφραση). Εἶναι βέβαια πολὺ πιθανὸ νὰ τὸ ἔχει διαβάσει ὁ Κάλβος σὲ κάποια αὐτοτελὴ ἔκδοσι τοῦ Θεοκρίτου ἢ τῶν βουκολικῶν ποιητῶν· ὥστόσο παραμένει τὸ γεγονός ὅτι τὸ ἐπίγραμμα ὑπάρχει καὶ στὴν Ἀνθολογία:

26. Στὴν Παλατινὴ παραπέμπει ὁ Δημ. Ἀγγελᾶτος, ὁ.π., σ. 34, ἐνῶ ὁ Γ. Α. Χριστοδούλου προτείνει πιθανὸ λατινισμὸ. Εἶναι πάντως ἐνδιαφέρουσες καὶ οἱ ἀναλογίαι μετὰ τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Γρηγορίου τοῦ Θεολόγου.

Τὰ ῥόδα τὰ δροσόεντα καὶ ἁ κατάπικνος ἐκείνα
 ἔρπυλλος κεῖται ταῖς Ἑλικωνιάσιν,
 [.....]

(A.P. VI 336)

9. Σὺ, ὅταν τὰ οὐράνια
 ῥόδα με' τὸ ἀμανρότατον
 πέπλον σκεπάζῃ ἢ νύκτα,
 σὺ εἶσαι τῶν ὀνείρων μου
 ἢ χαρὰ μόνῃ.

(Ὁ φιλόπατρις, 21-25)

Ἡ εἰκόνα τῆς νύχτας ποὺ σκεπάζει καὶ ἐπομένως ἐξαφανίζει τὰ ἐσπερινὰ ῥόδα τοῦ οὐρανοῦ²⁷ δὲν εἶναι σπάνια στὴν ποίηση. Ἐντούτοις ἡ λειτουργία τῆς εἰκόνας σὲ συνδυασμὸ μετὰ τῆ λέξης ἀμανρότατον ἀνακαλεῖ τὴν εἰκόνα τοῦ ἡλίου ποὺ ἀμαυρώνει (ἐξαφανίζει) τὰ ἄστρα καὶ τὴ σελήνη στὸ παρακάτω ἐπίγραμμα τοῦ Λεωνίδα τοῦ Ταραντίνου:

Ἄστρα μὲν ἡμαύρωσε καὶ ἱερὰ κύκλα σελήνης
 ἄξονα δινήσας ἔμπυρον ἡέλιος,
 ὕμνοπόλους δ' ἀγελήδον ἀτημάλδυνεν Ὅμηρος
 λαμπρότατον Μουσῶν φέγγος ἀνασχόμενος.

(A.P. IX 24)

10. Θλίβει ὁ καπνὸς τὸ διάστημα
 γαλάζιον τῶν ἀέρων·
 οὕτως εἰς τὴν ὁμίχλην
 τοῦ θανάτου, μειδίασμα
 πνίγεται νέον.

(Εἰς Χίον, 41-45)

Ἡ εἰκόνα σὲ συνδυασμὸ μετὰ τὰ ἐκφραστικὰ παράλληλα (θλίβει - θλίβε-
 μενος, καπνὸς - ἀτμός, διάστημα γαλάζιον τῶν ἀέρων — ἄνω βαινὼν εἰς αἰθέρα,

27. Δὲν μποροῦ νὰ δεχτῶ τὴν ἐκδοχὴ τοῦ Σωφρονίου, ὁ.π., σ. 403 καὶ 34 ἀντίστοιχα, καὶ τοῦ Γιάννη Δάλλα (α'Ὁ Φιλόπατρις τοῦ Κάλβου (Ἡ θρητεία τοῦ ἀρικιδισμοῦ καὶ ἡ προσωπικὴ ἐμπειρία), *Δοκίμια* 2 (1974) 244) ὅτι «οὐράνια ῥόδα» = ἄστρα, παρόλο ποὺ ἐνισχύει τὴν πρόταση γιὰ τὴν καταγωγὴ τῆς εἰκόνας ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα ἐκτὸς ἀπὸ τὸ ὅτι στὶς Ὠδὲς ὑπάρχει ἡ παράλληλη ἐκφραση «τὰ ῥόδα ἡῶα» («Εἰς Χίον», 25), ὑπάρχει ἐπίσης ἀρκετὲς φορὲς ἡ εἰκόνα τῆς νύχτας ποὺ σκεπάζει τὸν οὐρανὸ (α'Ὁ Ὁκεανός, 6-10, «Εἰς Σούλι», 78-80, κ.ά.), ἐνῶ ταυτόχρονα ἀποκαλύπτει τὰ ἄστρα (α'Ὁ Ὁκεανός, 11-15, α'Ὁ Βρεττανικὴ Μοῦσα», 26-30).

ὁμίχλην - πυριθαλπές ἱκμάσιν ὕδωρ) εἶναι δυνατὸν νὰ συσχετισθεῖ μὲ τήν, ἀντίστροφη ἐν μέρει, εἰκόνα τοῦ «ἀδήλου» ἐπιγράμματος:

*Χθὼν μυχάτων γνάλων κοιλώμασιν ἀέναον πῦρ
ἔστ' ἂν ἔχη, φλοξὶν δὲ περιζείη κρυφαῖσιν,
ἀτμός ἄνω βαίνων εἰς αἰθέρα θερμός, ἔνερθεν
θλιβόμενος, πυριθαλπές ἐρεύγεται ἱκμάσιν ὕδωρ.*

(A.P. IX 632)

11. *Τὰ γαλακτώδη μέλη
τῶν παρθένων τῆς Χίου
πλέον ἐσὺ δὲν ῥαντίζεις
ὦ λαμπρὸν τοῦ Αἰγαίου
ἱερὸν ῥεῦμα.*

*Ὅταν τὰ στήθη ἀφίλητα,
θρίαμβος τῶν Χαρίτων,
βράδυ καὶ ἀγῆν ἐδρόσιζες
ἐκαταφρόνεις τότε
τὰ ῥόδα ἡῶα.*

(Εἰς Χίον, 16-25)

Παρὰ τὴν ἀντίθετη ἀτμόσφαιρα τῶν δύο κειμένων, θεωρῶ ὡς ἀφετηρία τῆς Κάλβειας εἰκόνας τὸ πρῶτο μέρος (Παρθένος, ἐλούετο διαινομένη, μαζῶν μῆλα, χρωτὶ γαλακτοπαγεῖ) ἀπὸ τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ρουφίνου²⁸, ποὺ ἔχει τροφοδοτήσει καὶ τὴν ἔμπνευση τοῦ Σεφέρη²⁹.

*Παρθένος ἀογυρόπεζος ἐλούετο, χρούσεια μαζῶν
χρωτὶ γαλακτοπαγεῖ μῆλα διαινομένη
πυγαὶ δ' αὐτόμαται περιηγέες εἰλίσσοντο,
ὕδατος ὕγροτέρῳ χρωτὶ σαλευόμεναι
τὸν δ' ὑπεροιδαίνοντα κατέσκεπε πεπταμένη χεὶρ
οὐχ ὅλον Εὐρώταν, ἀλλ' ὅσον ἡδύνατο.*

(A.P. V 60)

28. Στὸν F. M. Pontani («Ὁ ἀποσπασματικὸς χαρακτήρας τοῦ Κάλβου», *ΕΕΦΣΠΘ* 9 (1965) 384) ἡ εἰκόνα θυμίζει τὸ ἀπόσπασμα τοῦ Ἀλκαίου «Ἐβρε, κάλλιστος ποτάμων» (Lobel-Page, B13).

29. Σὲ ἀνεπίγραφο ἐπίγραμμα τῆς συλλογῆς *Τετράδιο γυμνασμάτων*, Β' (Ἰκαρος (1976), σ. 88)· βλ. καὶ Μ. Ζ. Κοπιδάκης στὸ *Τεράμ*, ὁ.π.

12. Ἄς μὴ βρέξῃ ποτὲ
τὸ σύννεφον, καὶ ὁ ἄνεμος
σκληρὸς ὥς μὴ σκορπίῃ
τὸ χῶμα τὸ μακάριον
 'ποῦ σᾶς σκεπάζει.

Ἄς τὸ δροσίῃ πάντοτε
μὲ τ' ἀργυρᾷ τῆς δάκρυα
ἢ ῥοδόπεπλος κόρη
καὶ αὐτοῦ ὥς ξεφυτρῶνουν
 αἰῶνια τ' ἄνθη.

(Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον, 1-10)

Ἡ Ὀλόκληρη ἡ ὥδῃ «Εἰς τὸν Ἱερὸν Λόγον» (πέρα ἀπὸ τῆ σχέσῃ τῆς με τοὺς Τάφους τοῦ Φόσκολου) εἶναι εὐλογο νὰ θυμίζει ἐπιτύμβια ἐπιγράμματα καὶ κυρίως τὸ θέμα τοῦ χρόνου ποὺ καλύπτει με «τὰ ρεύματα τῆς λήθης / καὶ τὰ πάντα ἀφανίζει», ἀλλὰ σέβεται τῇ μνήμῃ ὀρισμένων ἀνθρώπων³⁰. Τὸ ἴδιο ἰσχύει καὶ γιὰ τὸ θέμα τῆς φύσῃς ποὺ φροντίζει τοὺς τάφους τῶν θανόντων. Εἶναι ὅμως ἐνδιαφέρων ὁ παραλληλισμὸς ποὺ μπορεῖ νὰ γίνῃ με τὰ παρχαῶτα ἐπιγράμματα (τοῦ Φιλοδήμου τὸ πρῶτο, ἀδέσποτο τὸ δεῦτερο), ποὺ ἔχουν ἤδη ἐπισημανθεῖ ἀπὸ τὸν Ἀλ. Σαρῆ³¹:

Ἐνθάδε τῆς τρυφερῆς μαλακῶν ὄρεθος, ἐνθάδε κεῖται
Τρυγόνιον, σαβακῶν ἄνθεμα Σαλμακιδῶν,
[.....]
Φῶε κατὰ στήλῃς, ἱερῇ κόνι, τῇ φιλοβάκχῳ
 μὴ βᾶτον, ἀλλ' ἀπαλὰς λευκοῖων κάλυκας.

7

(A.P. VII 222)

Ραῖα φίλῃ, τὸν πρόσβον Ἀμύντιχον ἔνθεο κόλποις,
πολλῶν μνησαμένη τῶν ἐπὶ σοὶ καμάτων.
[.....]
Ἀνθ' ὧν σὺ προεῖα κατὰ κροτάφον πολιοῖο
 κεῖσο καὶ εἰσινὰς ἀνθοκόμει βοτάνας.

7

(A.P. VII 321)

30. Ὁ Ἀλεξ. Σαρῆς, ὁ.π., τόμ. Α', σ. 50-51, 216, 220-221 καὶ τόμ. Β', σ. θ' - ι', ἀναφέρεται στὰ ἐπιγράμματα A.P. VII 225, 245, 251 καὶ 253, ποὺ θίγουν γενικὰ τὸ θέμα· βλ. ἀκόμη τὸ IX 499 κ.ἄ. πολλά.

31. Ὁ.π., τόμ. Α', σ. 209· πρβλ. καὶ τίς ἀντίθετες εἰκόνες στὰ A.P. VII 315 καὶ 320. Οἱ στίχοι 2-4 τῆς ὥδῃς παρουσιάζουν ἀναλογίες πρὸς τὰ A.P. VII 280 καὶ 281.

13. Ἐὰν τὰ ποσειδώνια
κύματα, τὸν αὐθάδη
ναύτην ἀπομακρύνωσιν
ἀπὸ τὴν πάτριον νῆσόν του
πρὶν ἔλθῃ ἢ νύκτα
[.....]

Βλέπει τὰ περιπόθητα
βουνὰ καὶ τὰ χωράφια
τῆς γλυκερᾶς πατρίδος
κεχρυσωμένα ἀκόμα
ἀπὸ τὸν ἥλιον.

(Ἡ Βρεττανικὴ Μοῦσα, 1-15)

Ἡ εἰκόνα τοῦ ναύτη ποὺ ἀποχαιρετᾷ τὴν πατρίδα του, ἢ τὴν ἀντικρύζει πάλι μετὰ ἀπὸ μακροχρόνιη ἀπουσία, οὔτε μοναδικὴ εἶναι, οὔτε ἐπινόημα λογοτεχνικόν. Καὶ ὁ Κάλβος ἔχει ζήσει τέτοιες στιγμῆς καὶ στὴν ἴδια τὴν Ἀνθολογίᾳ εἶναι ἀρκετὰ τὰ ἐπιγράμματα ποὺ ἐκφράζουν τὴ (μάταια στὰ «ἐπιτύμβια») ἐπιθυμία γιὰ ἐπιστροφή στὴν πατρικὴ γῆ μὲ ἀντίστοιχες εἰκόνες. Στὸ παραπάνω ὅμως ἀπόσπασμα τῶν Ὁδῶν ἡ εἰκόνα, ἐνισχυμένη ἀπὸ τὸ ἐπίθετο γλυκερᾶς (στὴ συγκεκριμένη χρῆση καὶ τὸν ἴδιο τύπο³²) καὶ ἀπὸ τὰ ποσειδώνια κύματα ὑποδεικνύει ὡς δυνατὴ ἀφετηρία τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Φιλοδήμου (παρὰ τὴν ὑπαρξὴ τοῦ γλυκεροῦ νόστου στὴν Ὀδύσσεια καὶ τὸν Πίνδαρο):

Ἴνους ὦ Μελικέροτα σύ τε γλανκὴ μεδέουσα
Λευκοθέῃ πόντου, δαῖμον Ἀλεξίκακε,
Νηρηίδων τε χοροὶ καὶ κύματα καὶ σύ, Πόσειδον,
καὶ Θρηῖξ, ἀνέμων πρηῃτατε, Ζέφυρε,
Ἰλαοὶ με φέροιτε, διὰ πλατὸν κύμα φνυγόντα,
σφῶν ἐπὶ γλυκερὰν ἡῶνα Πειραεῶς.

(A.P. VI 349)

14. Εἰς τὸν ἡρημωμένον
αἰγιαλὸν τῆς νήσου
οὕτω φέρονται τὰ κύματα

32. Ἡ ἔκδοσις Waltz γράφει γλυκερήν· ὡστόσο ἡ σχετικὴ διόρθωσις ἀπὸ γλυκερὰν σὲ γλυκερήν ἐγίνε ἀπὸ τὸν Kaibel τὸ 1877 καὶ φυσικὰ δὲν ἦταν δυνατόν νὰ τὴν ἔχει ὑπόψῃ τοῦ ὁ Κάλβος ὅταν ἔγραφε τὴν ὠδὴν στὰ 1824!

καὶ τὸ παρόπονόν τους
ἢ Ὁκεανίαι.

[.....]

Τώρα χηρεύεις, τώρα
τοὺς βαρβάρους θαλάμους
ὑπηρετοῦν, μαινοῦνται
τὰ κάλλη τῶν παρθένων
θεοειδέων.

[.....]

Υβριστικά, ἐπερίφανα
τύμπανα ἀκούω· καὶ βλέπω
τὴν Ναβαθαῖαν· εἰς αἷμα
βαμμένη ἐπὶ τοὺς πύργους
ἀεροκινεῖται.

[.....]

Πόσους ναοὺς ποῦ ἐδέχοντο
τὰς περρωτὰς τῆς πίστεως
προσενχὰς καὶ τὰ δῶρα·
πόσους βλαστοὺς σοφίας,
πόσας ἐλπίδας·

Αἶ, πόσους πνέοντας ἔρωτα
θαλάμους, τώρα ἡ φλόγα
βαρβάρως κατατρῶγει·
μισητὸν ὀλοκαύτωμα
ἐνὸς τυράννου.

(Εἰς Χίον, 11-15, 26-30, 36-40, 46-55)

Πιστεύω πὼς στὸ πρῶτο μέρος τῆς ὁδῆς «Εἰς Χίον», ὅπου ἀντιπαράτίθεται τὸ εὐτυχισμένο καὶ πλούσιο παρελθὸν μὲ τὸ φρικτὸ ὀλοκαύτωμα τῆς καταστροφῆς τοῦ νησιοῦ, ὁ Κάλβος ἀκολουθεῖ καὶ ἀναπτύσσει, μὲ πολὺ ἀνώτερο αἰσθητικὰ ἀποτέλεσμα, τὸ ἐπίγραμμα τοῦ Ἀντιπάτρου τοῦ Σιδωνίου γιὰ τὴν καταστροφή τῆς Κορίνθου ἀπὸ τὸν Λεύκιο Μόμμιο, τὸ 146 π.Χ. Εἶναι προφανὴ καὶ τὸ παράλληλο θέμα, ἀλλὰ καὶ οἱ ἀντιστοιχίες (: ἡρημωμένον αἰγιαλὸν — ...οὐδ' ἔχνος... / φέρουν... τὸ παράπονόν τους ἢ Ὁκεανίαι — Μοῦναι... Νηρηίδες, Ὁκεανοῖο κοῦραι... ἀλκυόνες / κάλλη - κάλλος / ...ἐπὶ τοὺς πύργους... — ποῦ στεφάναι πύργων / ναοὺς... — ποῦ νηοὶ μακάρων / πόσους πνέοντας

ἔρωτα θαλάμους — ποῦ δώματα, ποῦ δὲ δάμαρτες / ἡ φλόγα κατατρῶγει —
πάντα ἐξέφαγεν πόλεμος):

Ποῦ τὸ περιβλεπτον κάλλος σέο, Δωρὶ Κόρινθε;

Ποῦ στεφάναι πύργων, ποῦ τὰ πάλοι κτέανα,
ποῦ νηοὶ μακάρων, ποῦ δώματα, ποῦ δὲ δάμαρτες
Σισύφαι λαῶν θ' αἱ ποτε μυριάδες;

Οὐδὲ γὰρ οὐδ' ἴχνος, πολυκάμμορε, σείο λέλειπται, 5
πάντα δὲ συμμάχους ἐξέφαγεν πόλεμος.

Μοῦναι ἀπόρθητοι Νηρηΐδες, Ὀκεανοῖο
κοῦραι, σῶν ἀχέων μίμνομεν ἀλκύνους.

(A.P. IX 151)

15. Ἐγύρισε ταῖς πλάταις του·
φεύγει, φεύγει ὁ προδότης·

[.....]

Τὸν συντροφεύει δλόμανρον
μέγα ἐναέριον σύγνεφον·
κρέμεται ἀκόμα ἀτίνακτον
ἀστροπελέκι ἐπάνω του,

κ' ἄγρουπνος μοῖρα.

[.....]

Ἄν κοπιασμένος πέσης

ἢ ἀναπαυθῆς ἔς τὰ χόρτα,

ἢ τιμωρὸς συνείδησις

με' σὲ πλαγιάζει ἀλλάζουσα

τὰ χόρτα εἰς δράκοντας.

[.....]

Κοράξεις τὴν νύκτα, κ' ἔρχεται·

ἀλλὰ εἰς τὸ σκότος μέσα

τυλιγμένους φαντάζεσαι

ἐχθροὺς ἀρματωμένους,

καὶ ὥς ἄφρων μένεις.

Ἄν μανοφορεμένης

χήρας, ἂν βρέφους θρηῖνον

ὀρφανικὸν ἀκούσης,

τρέμεις, καὶ τὸ ποτήρι σου

πέφτει σχισμένον.

Ἄν τῆς χαρᾶς τὸν γέλωτα
 ἰδῆς εἰς φιλικὸν
 δεῖπνον περιπετώμενον,
 ἀπ' ἰδρωτα θανάτου

στάζουν τὰ φρύδια σου.

(Εἰς τὸν προδότην, 1-2, 11-15, 21-25, 31-45)

Ἡ ἀγωνία καὶ ἡ μοίρα τοῦ προδότη καὶ οἱ ἐκφραστικοὶ τρόποι (μὲ κέντρο τοὺς στίχους 21-25) ἀντιστοιχοῦν στὰ δεινὰ καὶ τὴν τιμωρία ποὺ ὑφίσταται ὁ πατροκτόνος στὸ ἐπιγράμμα τοῦ Ἀντιφάνους:

Ὡ θηρῶν βροτὲ μᾶλλον ἀνήμερε, πάντα σε μισεῖ,
 πατρολέτωρ· πάντη δ' ἐκδέχεται σε μόρος.
 Ἦν ἐπὶ γῆς φεύγης, ἀγχοῦ λύκος· ἦν δὲ πρὸς ὕψος
 δενδροβατῆς, ἀσπὶς δεῖμ' ὑπὲρ ἀκρεμόνων.
 Πειράζεις καὶ Νεῖλον; Ὁ δ' ἐν δίναις κοροκόδειλον
 ἔτρεφεν, εἰς ἀσεβεῖς θῆρα δικαιοτάτον.

(A.P. XI 348)

Ἄν καὶ ἡ ἀποδεικτικὴ ἀξία τῶν παραπάνω προτάσεων ποικίλλει³³, νομίζω ὅτι ὡς σύνολο συνιστοῦν ἱκανοποιητικὴ ἐνδειξὴ γιὰ τὸ ὅτι ὁ Κάλβος εἶχε ἐπαρκὴ γνώση τῆς Ἑλληνικῆς Ἀνθολογίας. Τὸ ὅτι οἱ περισσότερες ἀναφορὲς προέρχονται ἀπὸ τὸ ἑνατο βιβλίον τῆς Παλατινῆς (πρῶτο τῆς Πλανούδειας), μπορεῖ νὰ ὀφείλεται στὴν ἑκτασὴ του (περιέχει πάνω ἀπὸ τὸ 20% τῶν ἐπιγράμμάτων ὅλης τῆς Ἀνθολογίας), στὴν ποικιλία τῶν ἐπιγράμμάτων (πρόκειται γιὰ τὰ «ἐπιδεικτικὰ ἐπιγράμματα»), σὲ κάποια ἰδιαίτερη προτίμησή του³⁴. Δὲν εἶναι πάντως δίχως σημασία τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐπιγράμματα τοῦ ἑνατο βιβλίου τῆς Ἀνθολογίας ἔχουν τὴ μεγαλύτερη ἀπῆχηση στὴν πλειοψηφία τῶν συγγραφέων, ποὺ δέχτηκαν κάποια ἐπίδραση ἀπὸ αὐτὴν³⁵.

Ὁ Κάλβος πρέπει νὰ γνώρισε τὴν Ἀνθολογία ἀπὸ τὸ πρωτότυπο καὶ ὅχι ἀπὸ μεταφράσεις ἢ ἀπὸ δάνεια τῆς λατινικῆς ἢ τῆς ἰταλικῆς λογοτεχνίας³⁶.

33. Θεωρῶ μεγαλύτερης ἀποδεικτικῆς ἀξίας (στὸ μέτρο ποὺ ἡ ἔκφραση μπορεῖ νὰ ἰσχύσει στὰ φιλολογικὰ θέματα) τίς προτάσεις τῶν ἀρ. 1, 2, 3, 10, 11, 14 καὶ 15 καὶ ἀσθενέστερης τῶν ἀρ. 7, 8, 9, μὲ τίς ὑπόλοιπες σὲ κάποια ἐνδιάμεση διαβάθμιση.

34. Νὰ ὀφείλεται σὲ προτίμηση πρὸς τὸν ποιητὴ ἢ σὲ σύμπτωση ὅτι ἀπὸ τὰ 15 ἐπιγράμματα τὰ 3 εἶναι τοῦ Φιλοδήμου; Ἐνὰ ἐπίσης ἐνδιάφερον σημεῖο: τρεῖς ἀπὸ τίς ἰσχυρότερες προτάσεις ὑπάρχουν στὴν ὁδὴ «Εἰς Χίον».

35. James Hutton, *The Greek Anthology in Italy*, ὁ.π., σ. 76.

36. Ἐνα ἐρώτημα ποὺ προκύπτει εἶναι ποιά συλλογὴ, τὴν Πλανούδειο ἢ τὴν Παλατινὴ, εἶχε ὑπόψη τοῦ ὁ Κάλβος. Ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἐκδοχή καὶ μετάφραση τῆς Πλανούδειας ἀπὸ τὸν G. Carcani (βλ. πρὶν πάνω), τὴν ἴδια περίπου ἐποχὴ (τελευταῖο τέταρτο τοῦ 18ου αἰ. καὶ

Αὐτὸ δείχνουν τὰ περισσότερα παραθέματα καὶ κυρίως ὅσα στηρίζονται σὲ λεκτικές συνάφειες. Ὅτι πάλι δὲν ἄντλησε τίς διάφορες «γλῶσσες» ἀπὸ λεξικά (ὅπως ἴσως συνέβη σὲ ἄλλες περιπτώσεις) τὸ βεβαιώνουν τὰ παραθέματα ποὺ βασίζονται σὲ εἰκόνες καὶ θέματα, ἀλλὰ καὶ τὸ παράθεμα τοῦ ἀρ. 3 (στὸ ὁποῖο διαφέρει ἡ ἑρμηνεία ποὺ δίνει ἡ Σούδα, ἐνῶ συμπίπτει ἡ σημασία στὸ ἐπιγράμμα καὶ στὸν Κάλβο). Ἐπίσης, μὲ ἐξαίρεση τὸν ἀρ. 8 (τὸ ἐπιγράμμα τοῦ Θεοκρίτου), δύσκολα θὰ μπορούσε νὰ συναντήσει ὁ Κάλβος ὅλα τὰ παραπάνω κείμενα σὲ διάφορες πηγές καὶ ὅχι συγκεντρωμένα στὴν *Ἀνθολογία*³⁷.

Θὰ πρέπει συνεπῶς νὰ δεχτοῦμε ὅτι ἡ ἐπαφὴ μὲ τὴ λυρική ποίηση τῶν ἐπιγραμμάτων τῆς δὲν εἶναι ἐπιδερμική ἢ τυχαία. Ἀντίθετα καὶ στὸ κλίμα τῆς συλλογικῆς συμπεριφορᾶς τῆς ἐποχῆς ἐντάσσεται καὶ οὐσιαστικὴ ἀποδεικνύεται, καθὼς ἐκτείνεται τόσο στὸ εὖρος τοῦ ὕλικου ὅσο καὶ στὴ βαθύτερη γνωριμία, ποὺ προϋποθέτει ἐπανελημμένες ἀναγνώσεις καὶ διαδοχικὲς προσεγγίσεις. Ἄν τὰ παραπάνω ἰσχύουν γιὰ τὸ σύνολο τῆς ἀρχαιογνωσίας του, ὡς ποῦ ἐκτείνεται αὐτὴ καὶ πόσο συμβάλλει στὴν ποιητικὴ του συγκρότηση εἶναι ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα θὰ ἀπαντήσει ἡ σχετικὴ ἔρευνα.

Γεγονὸς πάντως εἶναι ὅτι οἱ γνώσεις τοῦ λόγιου δὲν δυναστεύουν τὸν ποιητή. Ἡ προσέγγιση τοῦ ἀρχαίου κόσμου καὶ ἡ ποιητικὴ ἐκμετάλλευσή του δὲν ἀποσκοπεῖ στὴ συσσώρευση λέξεων καὶ ἐκφράσεων οὔτε ἐστιάζεται ἡ προσοχὴ τοῦ ποιητῆ σὲ ἀνεργὰ γλωσσήματα. Τὸ ὅτι τὸ λεξιλόγιο τῶν Ὡδῶν ἀποτελεῖται σὲ μεγάλο βαθμὸ ἀπὸ λέξεις (ὠψήλης συχνότητος)³⁸, λέξεις ποὺ δὲν ἀνήκουν στὸ καθημερινὸ ἢ καὶ τὸ λόγιο λεξιλόγιο τῆς ἐποχῆς καὶ ποὺ ἔχουν σημαντικὴ σημασιολογικὴ ἀπόκλιση ἀπὸ τὴ νεοελληνικὴ τοῦ αἰῶνα του (ἀλλὰ καὶ τοῦ δικοῦ μας), δὲν ὀφείλεται σὲ τάση λεξιθηρίας ἢ ποιητικῆς ἐκζητήσεως, ἀλλὰ στὴν ὑψηλὴ ποιητικὴ ἰδιοσυγκρασία του καὶ στὴ συνειδητὴ προσπάθεια νὰ πλουτίσει καὶ νὰ ἀνεβάσει τὸ γλωσσικὸ ἐπίπεδο τῶν νεοελλήνων³⁹. Εἶναι ἄλλωστε συνήθεια τῶν

ἀρχῆς 19ου αἰ.) κυκλοφορεῖ ἡ τελευταία σημαντικὴ ἔκδοση τῆς *Πλανούδειας* (De Bosch, 1795-1822), ἡ πρώτη συνολικὴ τῆς *Παλατινῆς* (Brunck, 1772-6) καὶ οἱ ἐκδόσεις τῆς *Παλατινῆς* ἀπὸ τὸν Jacobs (ἡ μνημειώδης σὲ 13 τόμους, 1794-1814, καὶ ἡ τρίτομη, 1813-17). Καὶ οἱ δύο λοιπὸν συλλογές ἦταν προστιτές στὸν Κάλβο. Ὑπὲρ τῆς *Παλατινῆς* (δὶχως αὐτὸ νὰ ἀποκλείει καὶ τὴν παράλληλη χρῆση τῆς *Πλανούδειας*) εἶναι τὸ γεγονός ὅτι τὰ ἐπιγράμματα *A.P.* XI 34, VI 336, V 60 καὶ VI 349, τῶν ἀρ. 7, 8, 11 καὶ 13, δὲν ὑπάρχουν στὴν *Πλανούδειο*.

37. Τὸ ἐπιγράμμα XI 348, τοῦ ἀρ. 15, βασίζεται σ' ἓναν Αἰσώπειο μῦθο (Halm 48 = Hausrath 32), ποὺ ὥστόσο δὲν ἔχει καμιά φραστικὴ συγγένεια μὲ τὸ ἐπιγράμμα καὶ μὲ τὴν ὥδὴ τοῦ Κάλβου.

38. Σ. Α. Σωφρονίου, ὁ.π., σ. 401 καὶ 32 ἀντίστοιχα.

39. Βλ. Κ. Θ. Δημαρᾶς, ὁ.π., σ. 118 ἐξ. = 284 ἐξ. = 99 ἐξ. ἀντίστοιχα· ἐπίσης Mario Vitti, «Τὰ κατὰ Παῦλον καὶ Βεργινίαν» καὶ ὁ ἐνθουσιασμὸς τοῦ Κάλβου», *Ο' Ερανιστής* 11 (1974) 57-66 [= M. Vitti, *Ἰδεολογικὴ λειτουργία τῆς ἐλληνικῆς ἠθογραφίας*. Κέδρος 21980, σ. 129-139].

ποιητῶν ὅλων τῶν ἐποχῶν νὰ θησαυρίζουν λέξεις ἀπὸ τὰ διαβάσματα καὶ τὰ ἀκούσματα τους.

Τὸ πιὸ σημαντικό ὅμως, γιὰ τὸν ποιητὴ Κάλβο, εἶναι ὅτι οἱ λέξεις, ἐκφράσεις, εἰκόνες, θέματα, ποὺ προέρχονται ἀπὸ κείμενα τῆς Ἀνθολογίας, φορτίζονται μὲ τόση ἐκφραστικὴ δύναμη καὶ ποιητικὴ ἔνταση, ὥστε νὰ ὑπερέχουν κατὰ πολὺ τὴν ἀφορμὴ τους. "Ὅταν πρόκειται γιὰ μεγαλύτερα σύνολα, ὅπως π.χ. στὰ παραθέματα τῶν ἀρ. 10 καὶ ἐξῆς, αὐτὰ δὲν μεταφέρονται ποτὲ αὐτοῦσια, ἐνῶ παράλληλα τοποθετοῦνται, τίς περισσότερες φορές, σὲ τελείως διαφορετικὸ ποιητικὸ περιβάλλον, πάντοτε ὑψηλότερου ἐπιπέδου. "Ὅταν πάλι πρόκειται γιὰ λεκτικὲς συνάψεις, ὅπως π.χ. στὰ πρῶτα παραθέματα, οἱ λέξεις σ' αὐτὲς λειτουργοῦν ἀπροσκοπτα καὶ ἀρμονικὰ μὲ τὸ καινούργιο περιβάλλον καὶ στὶς πιὸ εὐστοχες περιπτώσεις ἀποκοτῶν μοναδικὴ ποιητικὴ δραστηριότητα.

Χαρακτηριστικὸ παράδειγμα ἡ λέξις *κυκλοδιώκτος* καὶ ἡ σύναψή της μὲ τὰ ποιητικὰ συμφοραζόμενα· ὅχι μόνον δὲν ἔχει καμιά σχέση μὲ τὴν πηγὴ της, ἀλλὰ ἀποτελεῖ, μὲ τὴ δραματικὴ ἔνταση ποὺ δημιουργεῖται, ἀπὸ τίς πιὸ εὐτυχισμένες στιγμὲς τῆς νεοελληνικῆς ποίησης. Τεκμήριο αὐτῆς τῆς ἐπιτυχίας ἀποτελοῦν καὶ οἱ ἐκτιμήσεις τῆς κριτικῆς⁴⁰ μαζὶ μὲ τίς θετικὲς ἀντιδράσεις ποὺ προκάλεσε σὲ πολλοὺς νεότερους ὁμοτέχνους τοῦ Κάλβου⁴¹.

40. Βλ. π.χ. κρίσεις τῶν: Πάνου Θεάττη, *Γύρος στὴν ποίηση*. Θεσσαλονίκη 1966, σ. 24-25 [= 7 *δοκίμια γιὰ τὴν ποίηση*. Κέδρος 1979, σ. 14-15], Γιώργου Ἀράγγη, ὁ.π., σ. 40-41, Ι. Θ. Κακριδῆ σὲ *ἄτιτλη ὁμιλία του*, ποὺ δημοσιεύεται στὴν περιοδικὴ ἔκδοσι τῆς Πανελληνίας Ἑνώσεως Φιλολόγων Σεμινάριο 4 (Αὐγούστος '84) 6.

41. Παραθέτω ὁρισμένα ἀποσπάσματα ἀπὸ κείμενα νεοελλήνων ποιητῶν ποὺ ἀνταποκρίθηκαν στὴ συγκεκριμένη Κάλβεια ἐπιλογή:

ὦ Φορμιχτή! ὦ Καστάλιε

Κόψε, ποὺ κυκλοδιώκτους

Ἥλιους καὶ ἀμβροσιόδμους

Κόσμους ἐδημιούργησες

Μὲ τ' ἄσματά σου

(Σωτ. Σκίπης, «Στὸ Φορμιχτή»,

ἀπὸ τὰ *Κάλβεια Μέτρα*, 1909)

Καὶ μέσα μου σταλάζει βάλσαμο τὸ ἀγίασμα

Μὲ ἥλιους κυκλοδιώκτους ποὺ μὲ τύλιγαν σὰν ἀράχνες

Καὶ τώρα κατεπῆθ' ὁ θάνατος μέρα μεσημέρι.

(Γ. Κότσιρας, «Εἶδηση τοῦ θανάτου μου»,

Νέα Ἑστία 104 (1978) 1464)

Τὸ Σολωμὸ στοχάζομαι καὶ τοῦ Κάλβου τὴ λύρα

σκοτεινὴ, κυκλοδιώκτη, τῶν Ἑλλήνων ἡ μοῖρα.

(Μ. Τσιάνης, «Ἰδιόγραφος λόγος. Δίστιχα τῆς
πικρῆς ἐποχῆς», *Διοικητὰ Γράμματα* 13 (1983) 83)

Τὰ δυὸ αὐτὰ στοιχεῖα (οἱ ποιητικὲς συναντήσεις καὶ ὁ κριτικὸς λόγος) ἐπικυρώνουν τὸ γεγονὸς πὺς ὅσα προέρχονται ἀπὸ τὴ λογιότητα τοῦ ἀρχαιογνώστη διυλίζονται, μεταπλάθονται καὶ ἀναδεικνύονται ἀπὸ τὴν ἱκανότητα τοῦ τεχνίτη καὶ τὸ αἰσθητήριον τοῦ ποιητῆ.

SUMMARY

Stefanos Dialismas, *Kalvos and the Greek Anthology*

This paper is concerned with Kalvos —whose knowledge on Classical Literature is well known — and the influence of the *Greek Anthology* on his work. Fifteen instances of such an influence are named. These instances suggest Kalvo's knowledge of the *Anthology* and how successfully has the poet assimilated, transformed and adapted elements of the *Greek Anthology* in the poetical world of his own *Odes*.

Ὁ ἥλιος κυκλοδιώκτος
ἀκαταπαύστως τὴν τύλιγε
καὶ αὐτὴ μὲ γύρευε στὰ μάτια της
μὲ γύρευε στὸ κορμὶ της
μὲς στὴν ἀντηλιά
ποῦ σπαραγοῦσε.

(Τάκης Καρβέλης ἀπὸ τὴν συλλογὴ *Ἡ μνήμη*
μισοφύεργου. Ἐκδ. «Γνώση». Ἀθήνα 1983, ἀρ. 6)

Βλ. ἐπίσης τὸν τίτλον τῆς ποιητικῆς συλλογῆς τοῦ Γιάννη Δάλλα *Κυκλοδιώκτα* (1956),
κ.ά.